

Art & Project Bulletins: de Poolse connectie

Ton Geerts

Beste Adrian Van Ravensteijn en Geert Van Beijeren, Bedankt voor komplet "art & project", welke willen presenteren in Poznan met special NET-tentoonstelling in mand september. Als het tentoonstelling is afgelopen zal ik het numers /van 1 tot 10/ met katalog terug sturen naar jullie toe. Met deze brief zend ik ook mijn nieuwe boek "REALITY". Het beste met jullie en hartelijke groeten van Jaroslaw Kozlowski

Bovenstaande brief van de Poolse kunstenaar Jaroslaw Kozlowski van 17 juli 1972 maakt deel uit van een kleine verzameling brieven van Kozlowski en de criticus Andrzej Kostolowski gericht aan de Amsterdamse galerie Art & Project.¹ Deze in 1968 gestarte galerie verwierf al snel een internationale reputatie met tentoonstellingen van conceptuele kunstenaars als Sol LeWitt, Lawrence Weiner, Gilbert & George, Hanne Darboven en vele anderen.² Die reputatie was mede te danken aan de Art & Project Bulletins, een door de galerie uitgegeven informatieblad dat bestond uit een dubbelgevouwen A3 vel met een eenvoudige en heldere typografie waaraan in de loop der jaren vele (inter)nationale kunstenaars een inhoudelijke bijdrage leverden. Tussen 1969 en begin jaren zeventig vormde het Bulletin een essentieel medium om conceptuele kunst internationaal te verspreiden. Van de oplage van ongeveer 800 exemplaren werden er zo'n 400 tot 500 verstuurd aan verzamelaars, galeriehouders, musea en kunstenaars over de hele wereld; overige exemplaren waren voor bezoekers beschikbaar in de galerie. De kwaliteit van de kunstenaarsbijdragen en de consequente doornummering van de bulletins bevorderde ook de verzamelwoede: sommige bulletins werden al snel collector's items.³

Als pars pro toto voor de geschiedenis en reputatie van de galerie en haar Bulletin, is de verzameling brieven aan Kozlowski en Kostolowski, die deel uit maakt van het omvangrijke archief van de galerie, een mooi voorbeeld. Het laat zien hoe relatief geïsoleerde beeldend kunstenaars in Polen in contact kwamen met Art & Project en op geheel eigen wijze deel gingen uitmaken van het internationale netwerk van conceptuele kunst.

De initiator van dit Poolse contact was niet Jaroslaw Kozlowski maar diens vriend, de Poolse criticus Andrzej Kostolowski, die op 27 maart 1970 vanuit Poznan de eerste (in het Engels opgestelde) brief aan de galerie had geschreven. Daarin laat hij blijken zeer geïnteresseerd

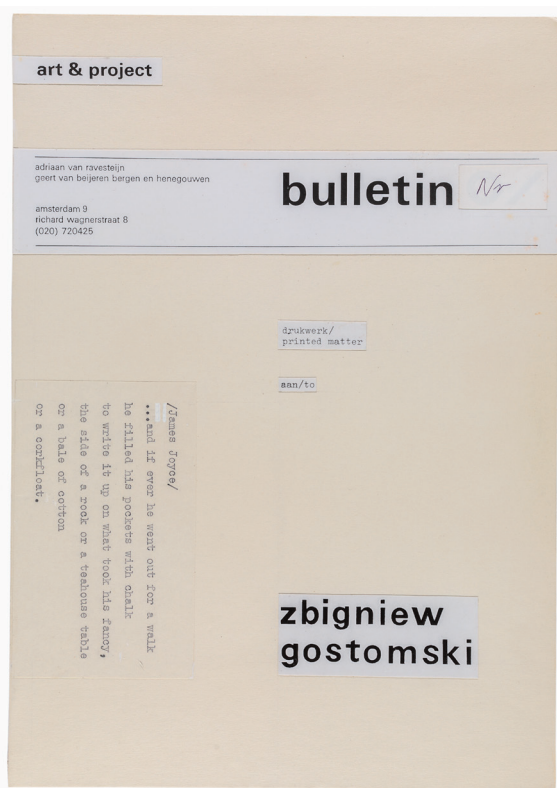
Art & Project Bulletins: the Polish connection

Ton Geerts

Dear Adrian Van Ravensteijn and Geert Van Beijeren,
Thank you for the complete "art & project", which we want to present in Poznan with a NET exhibition in [the] month of September. Once the exhibition ends I will send numbers 1 to 10 back to you with [a] catalogue. With this letter, I am enclosing my new book "REALITY". Wishing you all the best, and kind regards from Jaroslaw Kozlowski

This letter of 17 July 1972 by the Polish artist Jaroslaw Kozlowski is part of a small collection of correspondence by Kozlowski and the critic Andrzej Kostolowski addressed to the Art & Project Gallery in Amsterdam.¹ Established in 1968, this gallery rapidly gained international acclaim with exhibitions of work by conceptual artists, such as Sol LeWitt, Lawrence Weiner, Gilbert & George, Hanne Darboven, and many others.² This reputation was owed in part to the Art & Project Bulletin published by the gallery, consisting of an A3 sheet of paper folded in half with uncomplicated and clear typography, to which many (inter)national artists contributed over the years. The Bulletin served as an essential medium for disseminating conceptual art internationally between 1969 and the early 1970s. Of the edition of approximately 800 copies, around 400 to 500 were sent to collectors, galleries, museums, and artists around the world; the remaining copies were available to visitors in the gallery. The quality of the artists' contributions and the consistent numbering of the bulletins also fostered the collecting mania: some issues quickly became collector's items.³

The correspondence to and from Kozlowski and Kostolowski, which is part of the gallery's extensive archive, can serve as pars pro toto of the history and prestige of the gallery and its Bulletin. It demonstrates how relatively isolated visual artists in Poland came into contact with Art & Project and in an entirely individual manner became part of the international network of conceptual art. The initiator of this Polish contact was not Jaroslaw Kozlowski, but rather his friend the

1. Zbigniew Gostomski, *Ontwerp voor een omslag van een Art & Project Bulletin*, collage, pen in zwart, ca. 29 x 22 cm, Den Haag, RKD, Archief Art & Project (0748)

1. Zbigniew Gostomski, *Design for the cover of an Art & Project Bulletin*, collage, pen and black ink, app. 29 x 22 cm, The Hague, RKD, Art & Project Archive (0748)

te zijn in de activiteiten van de galerie. Graag wil hij samenwerken, bijvoorbeeld door de uitwisseling van publicaties. Over de galerie, haar tentoonstellingen en uitgaven, kondigt hij aan te willen publiceren in Polen. Adriaan van Ravesteijn beantwoordt op 29 april zijn brief en geeft een summiere toelichting op de Bulletins en oppert tevens de mogelijkheid om de Bulletins in Polen tentoon te stellen. Op zijn beurt informeert Kostolowski in zijn antwoord naar de aard van de Bulletins: zijn hieraan altijd tentoonstellingen of andere activiteiten verbonden, of zijn de Bulletins ook op zichzelf staande conceptuele projecten? Hij neemt meteen van de gelegenheid gebruik om een aantal Poolse conceptuele kunstenaars voor te stellen waarmee de Amsterdamse galerie zou kunnen samenwerken: Zbigniew Gostomski en Andrezej Berezianski, om af te sluiten met de vurige wens: 'Are you collecting any catalogues etc.? I can send you something from Poland in exchange for any conceptual catalogues, statements etc. I am rather crazy to obtain such materials as we have nothing here' (afb. 1).⁴

Polish critic Andrzej Kostolowski, who wrote the first letter (in English) on 27 March 1970 from Poznan to the gallery. In it he conveys great interest in the gallery's activities. He was eager to collaborate, for instance by exchanging publications. He stated his intention of publishing about the gallery, its exhibitions and publications in Poland. Adriaan van Ravesteijn replied on 29 April, giving a summary explanation of the Bulletin and forwarding the possibility of exhibiting issues of it in Poland. In turn, Kostolowski inquired as to the nature of the Bulletin: did it only cover exhibitions or other related activities, or was it a conceptual project in its own right? He immediately took advantage of the opportunity to introduce a number of Polish conceptual artists with whom the Amsterdam gallery could work, Zbigniew Gostomski and Andrzej Berezianski, and closed with the fervent wish: 'Are you collecting any catalogues etc.? I can send you something from Poland in exchange for any conceptual catalogues, statements etc. I am rather crazy to obtain such materials as we have nothing here' (fig. 1).⁴

The burning desire for information about everything relating to conceptual art taking place internationally and the need to establish a network (Kostolowski here introduces Jaroslaw Kozlowski for the first time) is emphasised yet again in a letter of 21 October 1970: 'We are hungry about any informations'. In that same year Kozlowski and Kostolowski published their manifesto NET in which, as appears from the text, the autonomy of art and artists is central. The manifesto has a strong international character, and it attempts to create a network of like-minded individuals, one without any political and geographical limitations. From the end of the 1960s many internationally active conceptual artists in Europe and the United States sought alternatives to the prevailing exhibition and art practices.⁵ For Polish artists (and naturally all artists behind the Iron Curtain) there was no traditional exhibition practice to speak of. Given the political circumstances they were forced to conform to social-realism and the ideology of the Communist regime. In the course of the 1960s Polish artists challenged the Communist establishment by setting up alternative galleries – a fine example is Galeria Foksal in Warsaw – which functioned as a bridgehead between like-minded artists, nationally and internationally. We can understand the manifesto as well as the overture to the Art & Project Gallery in the light of these developments.

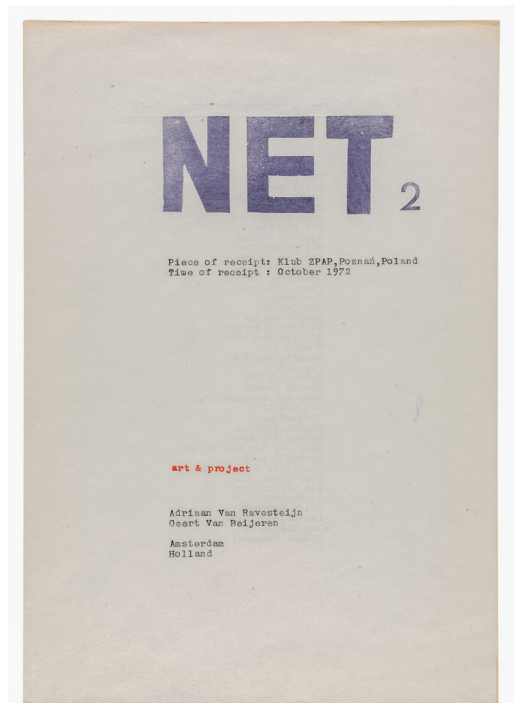
De grote behoefte aan informatie over alles wat zich internationaal afspeelt op het terrein van de conceptuele kunst en het tot stand brengen van een netwerk (Kostolowski introduceert hier voor het eerst Jaroslaw Kozlowski) wordt nog eens in een brief van 21 oktober 1970 benadrukt: 'We are hungry about any informations'. In datzelfde jaar publiceren Kozlowski en Kostolowski hun manifest *NET* waarin, zo blijkt uit de tekst, de autonomie van kunst en kunstenaar centraal staat. Het manifest heeft een sterk internationaal karakter waarbij wordt geprobeerd een netwerk van gelijkgestemden tot stand te brengen en wel zonder enige politieke en geografische beperkingen. Veel internationaal opererende conceptuele kunstenaars in Europa en de Verenigde Staten zoeken vanaf eind jaren zestig naar alternatieven voor gangbare tentoonstellings- en kunstpraktijken.⁵ Voor Poolse kunstenaars (en natuurlijk voor alle kunstenaars achter het IJzeren Gordijn) was nooit sprake geweest van een traditionele tentoonstellingspraktijk. Zij waren gedwongen, gezien de politieke omstandigheden, zich te conformeren aan de sociaal-realistische kunst en de ideologie van het communistische regiem. In de loop van de jaren zestig daagden Poolse kunstenaars het communistische establishment uit door het oprichten van alternatieve galerieën – een mooi bijvoorbeeld van zo'n galerie is Galeria Foksal in Warschau – die fungeerden als bruggenhoofd tussen gelijkgestemde kunstenaars, nationaal en internationaal. In het licht van deze ontwikkelingen kunnen we het manifest lezen en ook de toenadering tot galerie Art & Project.

NET Manifesto

- *NET is open and noncommercial*
- *NET points are: private homes, studios and any premises in which the artistic proposals are articulated*
- *these proposals are represented to the people who are interested in them*
- *plans can be supported by editions in the form of press, slides, photographs, films, books, catalogs, flyers, letters, manuscripts and alike*
- *NET has no central point, nor any coordinates*
- *NET points can be located anywhere*
- *all NET points are in mutual contact and in concepts of exchange, proposals, projects and other forms of circulation*
- *the NET idea is not new and at this point ceases to be an authorized idea*
- *NET can be arbitrarily developed and copied*

Jaroslaw Kozlowski / Andrzej Kostolowski
January, 1972

In het manifest zijn de belangrijkste elementen voor een alternatieve kunstpraktijk helder verwoord: NET is

2. Brochure bij de tentoonstelling NET 2 van de eerste 56 nummers van het Art & Project Bulletin, oktober 1972, Den Haag, RKD, Archief Art & Project (0748)

2. Brochure for the exhibition NET 2 of the first 56 issues of the Art & Project Bulletin, October 1972, The Hague, RKD, Art & Project Archive (0748)

NET Manifesto

- NET is open and noncommercial
- NET points are: private homes, studios and any premises in which the artistic proposals are articulated
- these proposals are represented to the people who are interested in them
- plans can be supported by editions in the form of press, slides, photographs, films, books, catalogs, flyers, letters, manuscripts and alike
- NET has no central point, nor any coordinates
- NET points can be located anywhere
- all NET points are in mutual contact and in concepts of exchange, proposals, projects and other forms of circulation
- the NET idea is not new and at this point ceases to be an authorized idea
- NET can be arbitrarily developed and copied

Jaroslaw Kozlowski / Andrzej Kostolowski
January, 1972

The manifesto clearly expresses the most important

3. Overzichtsfoto van de tentoonstelling van Art & Project Bulletins in Klub ZPAP, Poznan. Bron: www.avantgarde-museum.com
 3. Survey photograph of the exhibition of Art & Project Bulletins in Klub ZPAP, Poznan. Source: www.avantgarde-museum.com

open voor iedereen en niet-commercieel. Plaatsen waar activiteiten en presentaties plaatsvinden zijn woningen, ateliers en andere plekken waar de kunst tot zijn recht komt. NET heeft geen thuisbasis, geen vaste coördinaten, ontmoetingen kunnen overal plaatsvinden. Ideeën kunnen in elke vorm worden aangeleverd: voorstellen, catalogi, film of foto, dia's, brieven, manuscripten. NET is niet uniek en kan verder worden ontwikkeld en gekopieerd. De respons van de 189 aangeschreven kunstenaars is groot. Kozłowski presenteert het ontvangen materiaal in zijn appartement aan enkele bevriende kunstenaars. Deze presentatie wordt echter verhinderd door de politie en de Poolse geheime dienst op basis van een verordening waarin het verboden is zonder vergunning een niet-familiaire bijeenkomst te organiseren in privévertrekken. Bovendien wordt deze bijeenkomst gezien als een anarchistische samenscholing die het land in gevaar zou kunnen brengen. Het tentoongestelde materiaal wordt in beslag genomen en Kozłowski mag vanaf dat moment geen les meer geven aan de kunstacademie en voor een periode van vijf jaar geen buitenlandse reizen meer maken. Zijn werk, publicaties en activiteiten worden tot aan de val van het Poolse regime nauwlettend in de gaten gehouden.⁶

aspects of an alternative art practice. NET is open to everyone and is non-commercial. Activities and presentations should be held in private homes, studios, and other places where art is seen to best advantage. NET has no home base, no fixed coordinates; meetings can happen anywhere. Ideas can take any form: proposals, catalogues, film or photographs, slides, letters, manuscripts. NET is not unique and can be further developed and copied. The response of the 189 artists who were approached was great. Kozłowski wanted to present the material he had received to some of his artist friends in his apartment. This presentation, however, was hindered by the police and the Polish secret service on the grounds of an ordinance banning the organisation of non-family gatherings in private residences without a permit. Moreover, this gathering was considered to be an anarchist assembly that could endanger the country. The exhibited material was seized and from then on Kozłowski was prohibited from teaching at the art academy and forbidden from travelling abroad for a period of five years. His work, publications, and activities were monitored closely up to the fall of the Polish regime.⁶

Uit de brief van Kostolowski aan Adriaan van Ravesteijn uit 21 juli 1972 blijkt dat de geplande tentoonstelling van bulletins om de hierboven genoemde redenen moest worden uitgesteld tot september van dat jaar. Na de publicatie van het manifest moest de rust even wederkeren. Eind oktober 1972 was het toch zo ver. De eerste 56 nummers van het Bulletin worden getoond in Klub ZPAP in Poznan en wel in een bijzondere alternatieve vorm (afb. 3). Foto's van de tentoonstelling laten de verzameling Bulletins zien die door middel van wasknijpers aan draden is bevestigd en zo door het publiek kunnen worden bestudeerd.⁷ Een aantal vroege nummers van het Bulletin, die Adriaan van Ravesteijn uit zijn eigen collectie had uitgeleend omdat die in 1972 al zeldzaam waren, werden, zoals in de brief hierboven werd aangekondigd, door Kozlowski na de tentoonstelling geretourneerd. Vanaf dat moment vindt tussen Kostolowski, Kozlowski en Art & Project vooral een uitwisseling van publicaties plaats waarvan enkele ook via de Amsterdamse galerie werden verkocht.⁸ Een opvallende publicatie moet hier worden genoemd, namelijk een uitgebreide tekst van Andrzej Kostolowski over galerie Art & Project die in oktober 1972 werd uitgegeven door de Warschause galerie Foksal en waarvan de Engelse vertaling met correcties van de auteur aan Adriaan van Ravesteijn werd gestuurd. Daarin worden in het kort de uitgangspunten van de galerie tot dusver wordt beschreven, gevolgd door een opsomming van verschenen Bulletins met beknopte toelichting om af te sluiten met: 'All the artists connected with "art & project" have in common their very clear desire to make their way along the borders of art where the very term ART become the prime idea of their searches, examinations and investigations.'⁹ Daarmee was de Poolse connectie een feit geworden en waren tenminste een aantal grenzen geslecht.

Ton Geerts
Hoofd Beeldende Kunst vanaf 1750

From Kostolowski's letter to Adriaan van Ravesteijn of 21 July 1972 it emerges that the planned exhibition of the Bulletin had to be postponed for the reasons mentioned above until September of that year. The dust had to settle after the publication of the manifesto. This was finally the case at the end of October 1972. The first 56 issues of the Bulletin were exhibited in a highly novel form in Klub ZPAP in Poznan (fig. 3). Photographs of the exhibition show how the issues were displayed attached by means of laundry pins to wires, and so could be studied up close.⁷ Adriaan van Ravesteijn lent a number of early issues of the Bulletin from his own collection because they were already so rare in 1972. As mentioned at the beginning of this article, Kozlowski returned them after the show closed. From then on the exchange between Kostolowski, Kozlowski, and Art & Project consisted primarily of publications, some of which were also sold via the Amsterdam gallery.⁸ A particularly striking publication must be mentioned here, namely an extensive text by Andrzej Kostolowski about Art & Project that was published by Galeria Foksal in Warsaw in October 1972, the English translation of which with corrections by the author was sent to Adriaan van Ravesteijn. It includes short descriptions of the gallery's basic principles until then, followed by a list of the published issues of the Bulletin with concise précis, and concludes with: 'All the artists connected with "art & project" have in common their very clear desire to make their way along the borders of art where the very term ART become[s] the prime idea of their searches, examinations and investigations'.⁹ The Polish connection had thus become a fact and at least some borders were levelled.

*Ton Geerts
Head of Fine Arts after 1750*

- 1) Het Archief van Art & Project (1968-2001) bevindt zich in het RKD en zal dit jaar volledig zijn ontsloten (NL-HaRKD.0748). Voor de briefwisseling: inv.nr. 451, correspondentie, uitnodigingen, persdocumentatie met en van de Poolse kunstenaars Andrzej Kostolowski, Jaroslaw Kozlowski, Andrzej Berezianski 1968, 1970-1976, 1978.
  - 2) Voor de geschiedenis van Art & Project zie o.a. L. Dosi Delfini en M. van Nieuwenhuyzen, 'Art & Project. Een terugblik op de vroege jaren', *Stedelijk Museum Bulletin* (mei/juni 1995), pp. 58-59; T. Gubbels, *Passie of professie. Galeriers en kunsthandel in Nederland*, Abcoude 1999, pp. 90-94; R. Dippel, 'Art & Project: The Early Years', in: Chr. Cherix, *In & Out of Amsterdam. Travels in Conceptual Art, 1960-1976*, New York 2009, pp. 23-33; Ton Geerts, 'Art & Project (1968-2001)', in: *RKD Bulletin*, 2012 nr. 1, pp. 24-30.
  - 3) De Bulletins komen uitgebreid aan bod in: Cherix 2009 (noot 2) en L. Riley-Smith (red.), *Art & Project Bulletins 1-156. September 1968-November 1989*, Londen/Cambridge/Parijs 2011. Voor een algemene plaatsbepaling van de Bulletins: G. Allen, *Artists' magazines. An alternative space for art*, Cambridge Mass./Londen 2011, pp. 235-236.
  - 4) Informatie over Jaroslaw Kozlowski en Andrzej Kostolowski is onder andere ontleend aan de website www.avantgarde-museum.com. Hier is ook veel beeldmateriaal te vinden over het Net-project. De Poolse kunstenaar Zbigniew Gostomski deed op 5 september 1970 een voorstel voor een Bulletin. Zie: Archief Art & Project, inv.nr. 393. Mogelijk dat Kostolowski hem daartoe had aangezet.
  - 5) Het internationale netwerk komt aan bod in: S. Richard, *Unconcealed. The international network of conceptual artists 1967-77. Dealers, exhibitions and public collections*, Londen 2009 en Cherix 2009 (noot 2), passim. Polen en Poolse kunstenaars worden hier niet behandeld.
  - 6) Stephen Perkins, 'Assembling Magazines and Alternative Artists' Networks', in: Annmarie Chandler and Norie Neumark, *At a Distance. Precursors to Art and Activism on the Internet*, Cambridge Mass., Londen 2005, pp.394-395; Jérôme Bazin, Pascal Dubourg Glatigny en Piotr Piotrowski, *Art beyond Borders. Artistic exchange in Communist Europe (1945-1989)*, Boedapest/New York 2016.
  - 7) Zie www.avantgarde-museum.com
  - 8) In het archief van Art & Project bevinden zich de volgende publicaties: van Jaroslaw Kozlowski: *A, B*, Poznan 1971; *Drei Punkte*, Kassel 1971; *Language*, Warszawa 1972; *Metaphysics*, Warszawa 1972; *λ*, Chodzież 1972; *Reality*, Poznan 1972; *Grammar*, Poznan 1973; *Cwiczenie z etyki / Exercice of ethics*; *Lesson*, Poznan 1975; *Deka-log*, Poznan 1975; *Modal drawings*, Poznan 1975
  - 9) Archief Art & Project, inv.nr. 451; verscheen in *Two*, (1972), pp. 9-12; de Poolse versie verscheen in: *Muzealnictwo* 21 (1973), pp. 62-73.
- 1) *The Art & Project Archive (1968-2001) is at the RKD and will be entirely disclosed this year (NL-HaRKD.0748). For the exchange of letters: inv. no. 451, correspondence, invitations, press documentation, with and from the Polish artists Andrzej Kostolowski, Jaroslaw Kozlowski, Andrzej Berezianski 1968, 1970-1976, 1978.*
  - 2) *For the history of Art & Project, see L. Dosi Delfini and M. van Nieuwenhuyzen, 'Art & Project. Een terugblik op de vroege jaren', Stedelijk Museum Bulletin (May/June 1995), pp. 58-59; T. Gubbels, Passie of professie. Galeriers en kunsthandel in Nederland, Abcoude 1999, pp. 90-94; R. Dippel, 'Art & Project: The Early Years', in: Chr. Cherix, In & Out of Amsterdam. Travels in Conceptual Art, 1960-1976, New York 2009, pp. 23-33; Ton Geerts, 'Art & Project (1968-2001)', in: RKD Bulletin, 2012 no. 1, pp. 24-30.*
  - 3) *The Bulletin is extensively discussed in: Cherix 2009 (note 2) and L. Riley-Smith (ed.), Art & Project Bulletins 1-156. September 1968-November 1989, London/Cambridge/Paris 2011. For a general context for the Bulletin, see: G. Allen, Artists' magazines. An alternative space for art, Cambridge, Mass./London 2011, pp. 235-236.*
  - 4) *Information on Kozłowski and Andrzej Kostolowski is derived, in part, from the website www.avantgarde-museum.com. It also contains much visual material relating to the NET project. The Polish artist Zbigniew Gostomski presented a proposal for a Bulletin on 5 September 1970. See: Art & Project Archive, inv. no. 393. Kostolowski may have stimulated him to do this.*
  - 5) *The international network is discussed in: S. Richard, Unconcealed. The international network of conceptual artists 1967-77. Dealers, exhibitions and public collections, London 2009; and Cherix 2009 (note 2), passim. Poland and Polish artists are not treated here.*
  - 6) *Stephen Perkins, 'Assembling Magazines and Alternative Artists' Networks', in: Annmarie Chandler and Norie Neumark, At a Distance. Precursors to Art and Activism on the Internet, Cambridge, Mass./ London 2005, pp. 394-395; Jérôme Bazin, Pascal Dubourg Glatigny and Piotr Piotrowski, Art beyond Borders. Artistic exchange in Communist Europe (1945-1989), Budapest/New York 2016.*
  - 7) *See: www.avantgarde-museum.com*
  - 8) *The following publications are in the Art & Project Archive: by Jaroslaw Kozłowski: A, B, Poznan 1971; Drei Punkte, Kassel 1971; Language, Warsaw 1972; Metaphysics, Warsaw 1972; λ, Chodzież 1972; Reality, Poznan 1972; Grammar, Poznan 1973; Cwiczenie z etyki / Exercise of ethics; Lesson, Poznan 1975; Deka-log, Poznan 1975; Modal drawings, Poznan 1975.*
  - 9) *Art & Project Archive, inv. no. 451; published in Two, (1972), pp. 9-12; the Polish version was published in: Muzealnictwo 21 (1973), pp. 62-73.*